

Arkeologisk schaktningsövervakning

VÄSTRA FALUN

ledningsschakt genom stadslager Falun 68:1

Falu kommun, Dalarnas län

Arkeologisk rapport 2019:6

Greger Bennström

Arkeologisk schaktningsövervakning

VÄSTRA FALUN

ledningsschakt genom stadslager Falun 68:1
Falun kommun, Dalarnas län

Greger Bennström

Dalarnas museum
Arkeologisk rapport 2019:6

Renritning: Greger Bennström

Form: Eva Carlsson

Framsida: Översikt över schaktet inne på gården med Bergstenska huset uppe till höger. Foto från norr, Eva Carlsson

Rapporten kan beställas från Dalarnas museum, Box 22, 791 21 FALUN
tfn 023-666 55 00, e-post info@dalarnasmuseum.se

© Lantmäteriet I2018/00142

© Dalarnas museum 2019

Tryck: Dalarnas museum, Falun, 2019

ISSN 1400-8815

Innehåll

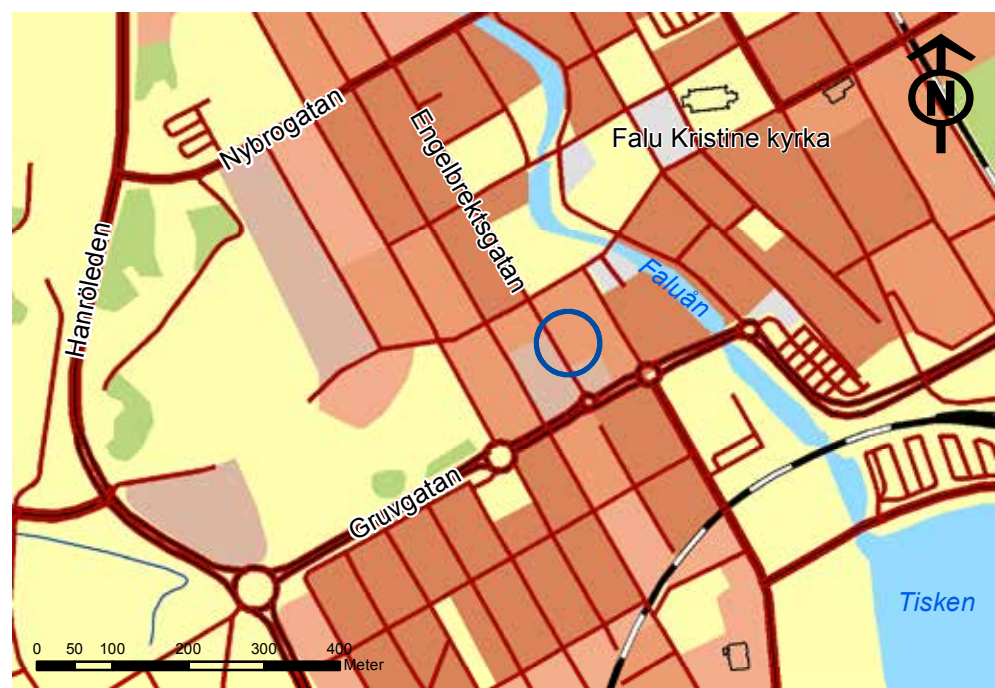
Inledning	5
Kunskapsläge.....	5
Tidigare undersökningar	6
Syfte.....	7
Metod och genomförande.....	7
Resultat	7
Schakt.....	7
Anläggningar	10
Fynd	10
Tolkning och slutsatser	10
Sammanfattning	12
Referenser.....	13
Arkiv	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14

Inledning

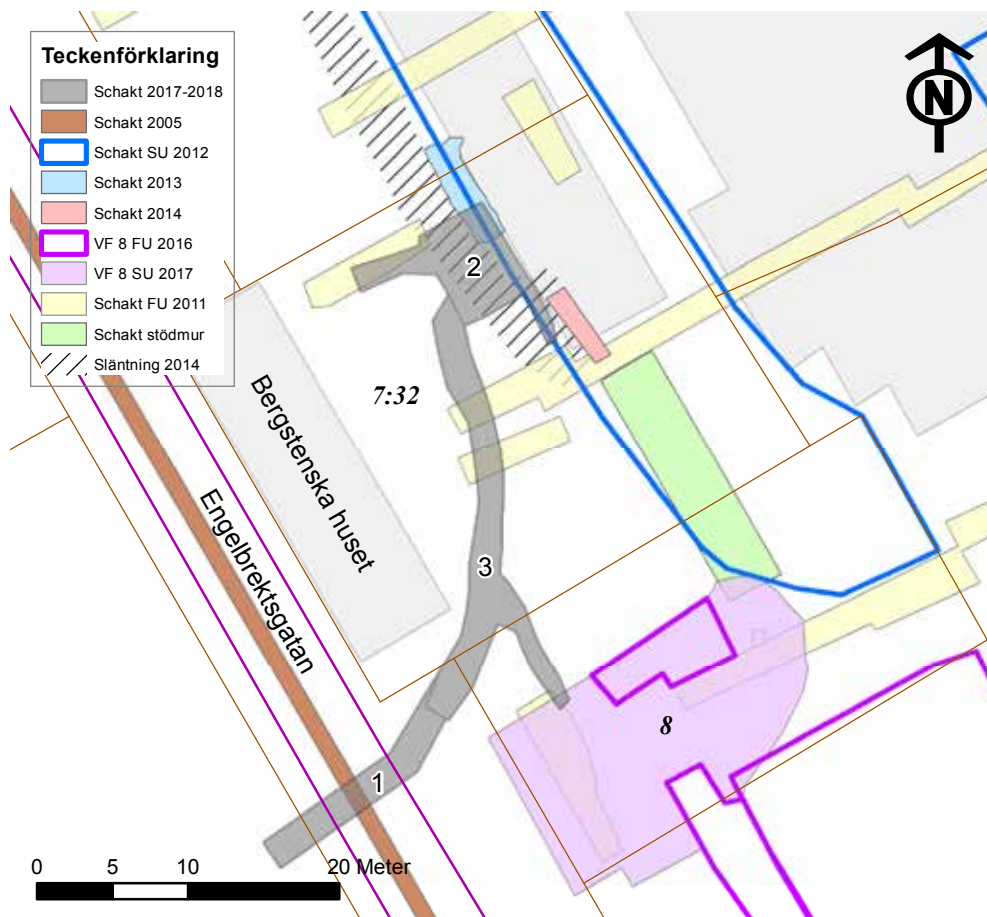
Falu Elnät AB behövde schakta för en elledning och transformatorstation i Engelbrektsgatan och på gårdsplanen till fastigheterna Västra Falun 7:32 och Västra Falun 8 i Falu stad och kommun (figur 1). Då arbetet berörde fornlämning L2001:4288 (Falun 68:1) som utgörs av Faluns äldre stadslager beslutade länsstyrelsen om en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning, dnr 431-1644-2016 och 431-2596-2018. Undersökningsområdet ligger även inom Världsarvet Falun och riksintresset Falu stad. Arbetet utfördes i tre olika etapper med start i november 2017 och avslut i augusti 2018. Det övervakades av arkeologer från Dalarnas museum.

Kunskapsläge

Kvarteret Västra Falun ligger på västra sidan ån i centrala Falun och gränsar till den viktiga platsen Hälsingtorget och även till Stigaregatan, vilken tidigare var infartsleden från väster mot de centrala delarna av Falun. Kvarteret drabbades av de stora bränder som härjade staden 1761. Engelbrektsgatan tillkom

Figur 1. Karta över Faluns centrala delar med undersökningsområdet inom den blå cirkeln. Skala 1:10 000.

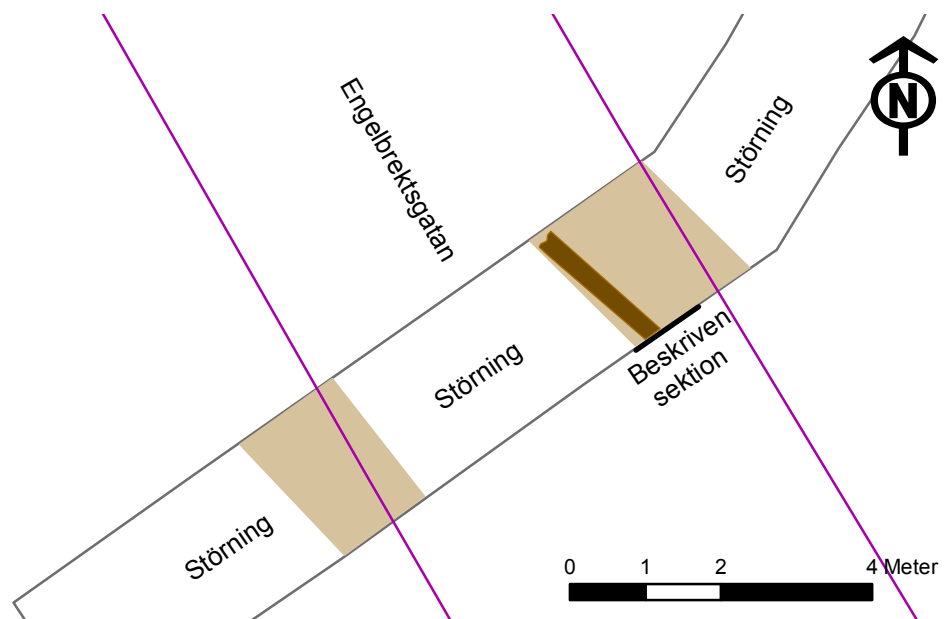

Figur 2. Fastigheterna Västra Falun 7:32 och Västra Falun 8 med tidigare undersökningar som berört fastigheterna samt Engelbrektsgratan. Aktuellt schakt markerat med grått och respektive etappnummer. Skala 1:500.

i samband med de regleringar som påbörjades i mitten av 1600-talet och som skapade de kvarter och det gatunät som vi ser idag. Det kvarvarande huset från den Bergstenska, eller Halldinska, gården uppfördes efter branden 1761 (Olsson & Sundström 2012).

Tidigare undersökningar

2005 gjordes en schaktningsövervakning för VA-ledningar i Engelbrektsgratan mellan Gruvgatan och Kristinegatan (Lögdqvist 2005). Kvarteret Västra Falun har under de senaste åren varit föremål för en stor mängd arkeologiska för- och slutundersökningar. Några av dessa har berört de här aktuella fastigheterna. 2011 gjordes en förundersökning i mellersta delen av kvarteret. Flera schakt berörde det här aktuella schaktningsområdet (Carlsson 2012). En yta som tangerar platsen för transformatorstationen slutundersöktes 2012 (DM projekt 1497). Åren 2013 och 2014 undersöktes slänten mot det garage som skulle byggas (Wehlin 2018a och 2018b). Fastigheten Västra Falun 8 förundersöktes 2016 (Wehlin 2017) och 2017 gjordes en slutundersökning (DM projekt 1649). 2017 gjordes återigen en undersökning i slänten. Denna gång för en stödmur (Bennström 2018).

Figur 3. Planritning över etapp 1 med kulturlagret i botten markerat med gråbrun färg och stocken markerad med brunt. Skala 1:100.

Syfte

Syftet med undersökningen var att på ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera de kulturlager och anläggningar som påträffades i samband med schaktningen.

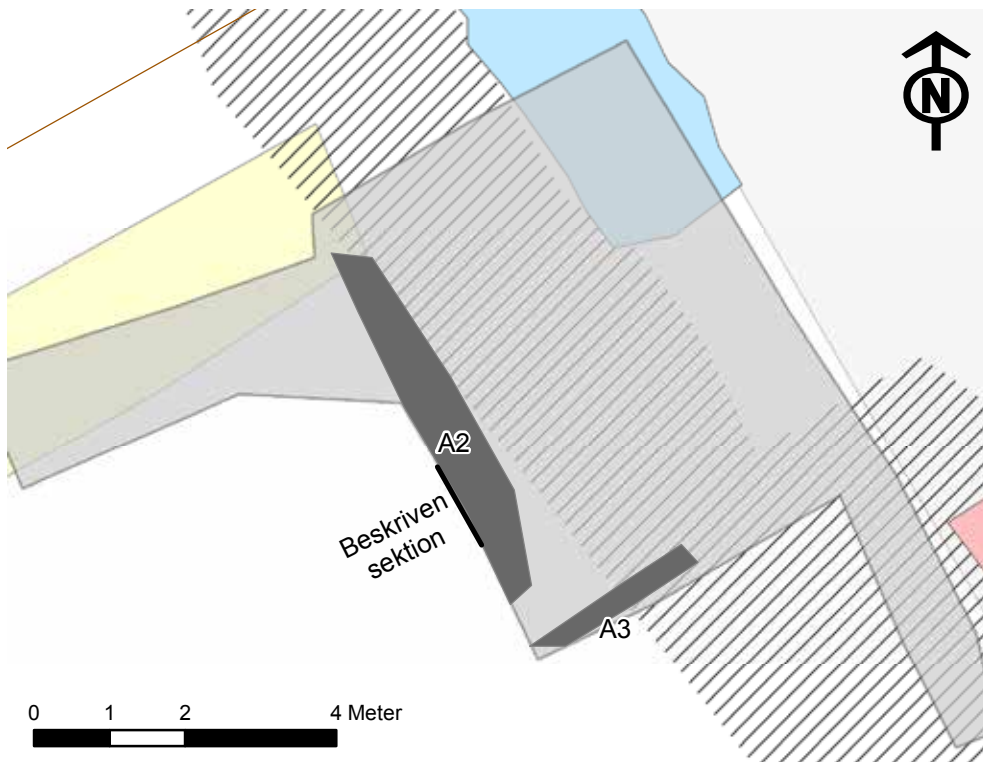
Metod och genomförande

Arbetet med schaktningen skedde i tre etapper, den första i november 2017 och de två avslutande i augusti 2018. Schaktet grävdes med maskin och arbetet följdes av arkeologer från Dalarnas museum. Anläggningar och schaktväggar rensades för hand. Innehållet i schaktet dokumenterades i skrift och planskisser samt med fotografering. Etapp 1 mättes in för hand utifrån fasta konstruktioner. Etapp 2 och 3 mättes in med RTK. På fyra olika ställen gjordes beskrivningar av lagren i schaktväggen. Den norra halvan av etapp 3 dokumenterades i efterhand när schaktet redan var grävt.

Resultat

Schakt

Schaktet i etapp 1 gick vinkelrätt över Engelbrektsgratan och var ca 18 meter långt, 2 meter brett samt 0,9 meter djupt (figur 2). Vinkelrätt mot schaktet var flera störningar från tidigare grävarbeten. På två ställen kunde ett kulturlager iaktas i botten av schaktet, 0,9 meter under asfalten (figur 3). Lagret var ca 0,10–0,15 meter tjockt och bestod av gråbrun lera med kol, träflis och tegelfragment samt innehöll fragment av kritpipor och rödgods. Under kulturlagret kunde ett kompakt grusigt slagglager anas. I kulturlagret i väster var även inslag av sand. I det östra kulturlagret låg en stock, A1. Över kulturlagret vid stocken var ett utfyllnadslager av brunsvart kopparslagg 0,55 meter tjockt och sedan 0,30 meter moderna bärlager och asfalt. Då både stocken och kulturla-

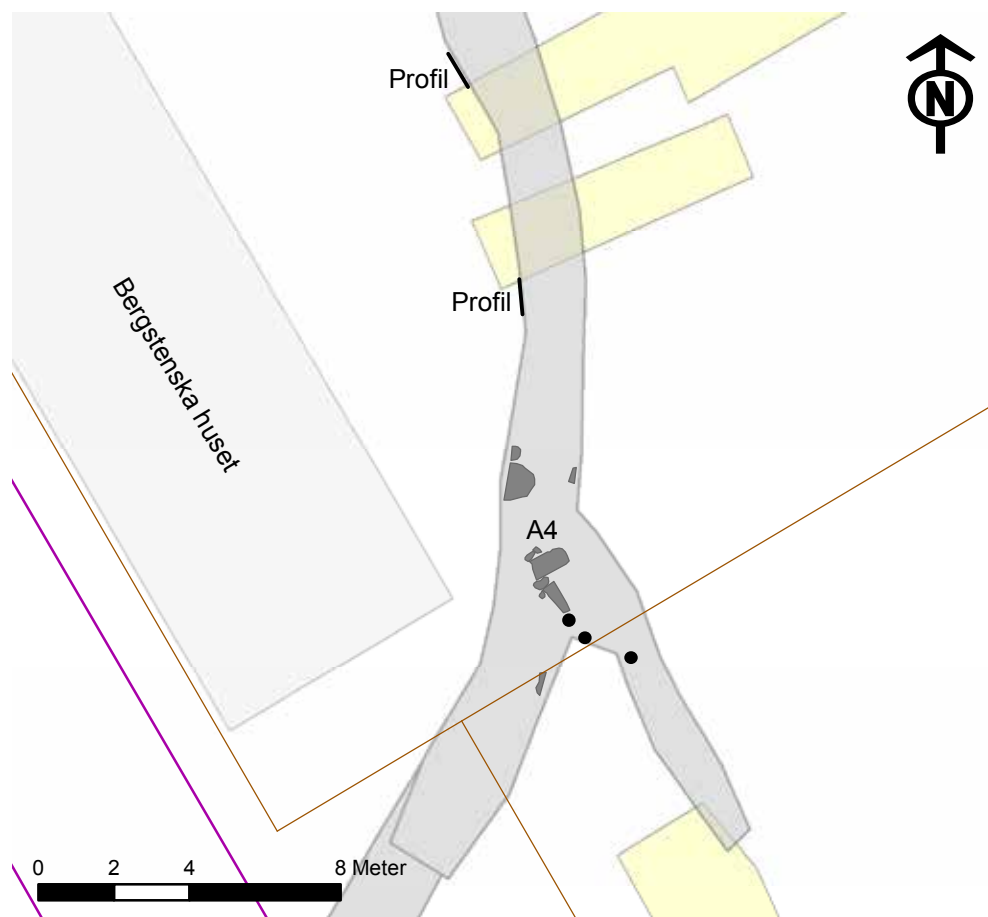

Figur 4. Planritning över etapp 2 och schakt från tidigare undersökningar samt A2 och A3. Skala 1:100.

gret låg direkt under botten på schaktet gjordes en dokumentation, men de undersöktes inte vidare.

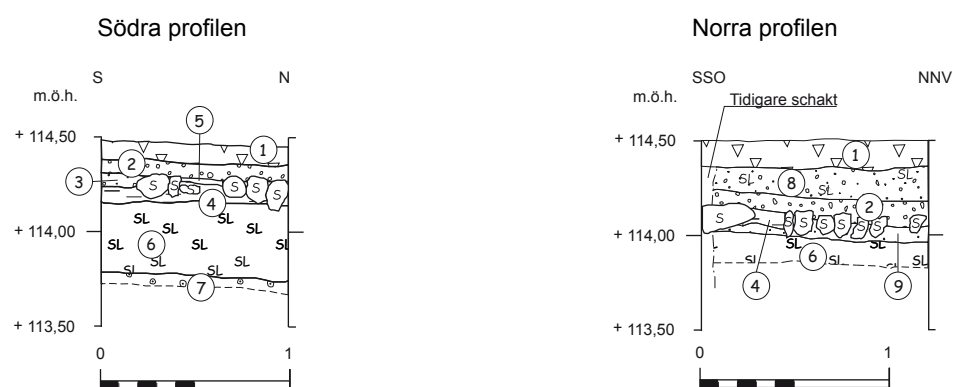
Etapp 2 bestod av schaktning för transformatorstation och utgjorde en 6,7x5,0 meter stor yta med kabelschakt åt väster och sydost. Schaktytan och kabelschaktet åt sydost grävdes ned till 1,0–1,4 meters djupt. Kabelschaktet åt väster var 0,7 meter djupt. Stora delar av ytan var påverkad av tidigare schakt. Det var endast i den sydvästra kanten som det fanns bevarade lager, se figur 4. I sydvästra schaktkanten var, med början vid markytan på 114,50 m.ö.h., 0,4 meter påfört grus med 0,1 meter återfyllnadsmassor i botten. Därunder fanns ställvis ett 0,1–0,2 meter tjockt lager brun kopparslagg. Under detta var ett 0,15 meter tjockt lager sandig jord med tegelflis och inslag av träflis. Sedan kom en kullerstensläggning i sättsand (A2), ca 0,1 meter tjock. I botten var ett minst 0,55 meter tjockt lager med brunsvart kopparslagg. I botten i södra hörnet av schaktytan kunde resterna efter en ca 0,25 meter bred betonggrund (A3) iakttas.

Etapp 3 förenade etapp 1 och etapp 2 med ett ca 27 meter långt, 1,7–2,3 meter brett och 0,8 meter djupt schakt. Schaktet var bågformat och förgrenades i ett smalare kabelschakt åt söder in på Västra Falun 8 (figur 5). I samt direkt norr och söder om schaktförgreningen kunde vid schaktningen ett flertal större stenar iakttas i ett stökigt raseringslager. När schaktbotten var nådd och rensad syntes ett tiotal 0,2–0,9 meter stora flata stenar. I schaktbotten uppstod också tre decimeterstora hål vilka mynnade i ett större hålrum. Anläggningen tolkades som en stenbyggd källare, A4. Den norra delen av schaktet var redan grävd när arkeologen kom ut på plats. Två profilbeskrivningar upprättades med drygt 5 meters mellanrum. Lagren i de båda profilerna liknade varandra (figur 6). Överst, med början vid markytan på 114,50 m.ö.h., var ca 0,25 meter påfört grus och utfyllnad sedan ett ca 0,10 meter tjockt grusigt lager med tegelflas och småsten. Under detta kom en stenläggning (samma som A2) och sedan

Figur 5. Planritning över Etapp 3 och schakt från tidigare undersökning. De framrensade stenarna i A4 markerade med mörkgrått och "hålén" med svarta punkter. Skala 1:200.

0,05 meter brunt grus med småsten och träflis i norra profilen och brungrå lera med tegelfnas i södra. Sedan var ett 0,4 meter tjockt lager ren kopparslagg. I botten kunde ett moränliknande lager med skrotsten och slagglånas.

1 Stenkross	6 Ren kopparslagg
2 Brunt grusigt brukningslager	7 Moränliknande lager med slagglå och skrotsten
3 Beige grusigt moränliknande lager	8 Beige lerig sand med slagglå
4 Brungrå grusig lera, anläggningslager för stenläggning A2	9 Brunt grus med småsten, anläggningslager för stenläggning A2
5 Brukningslager med mycket tegel	

Figur 6. Profiler etapp 3. Skala 1:40.

Anläggningar

A1. Stock, minst 1,5 meter lång och 0,15 meter i diameter (figur 7). Låg i ett 0,10–0,15 meter tjockt kulturlager i etapp 1 och fortsatte utanför södra schaktväggen.

A2. Stenläggning, ca 5 meter lång (NV-SO), 0,7 meter bred och ca 0,1 meter tjock. Fortsatte utanför schaktkanten åt sydväst i etapp 2. 113,70–114,00 m.ö.h.

A3. Betonggrund, minst 2,4 meter lång och 0,25 meter bred. Södra hörnet i etapp 2. 113,60–113,80 m.ö.h.

A4. Källare ca 6x5 meter (NV-SO). Ej vidare undersökt. Södra delen i etapp 3. Taket låg 113,80–114,00 m.ö.h. (figur 8).

Fynd

Enstaka fragment av rödgoods och kritpipor kunde iakttas, framförallt i etapp 1. Då fynden inte var daterande och inte hade någon säker kontext tillvaratogs de inte.

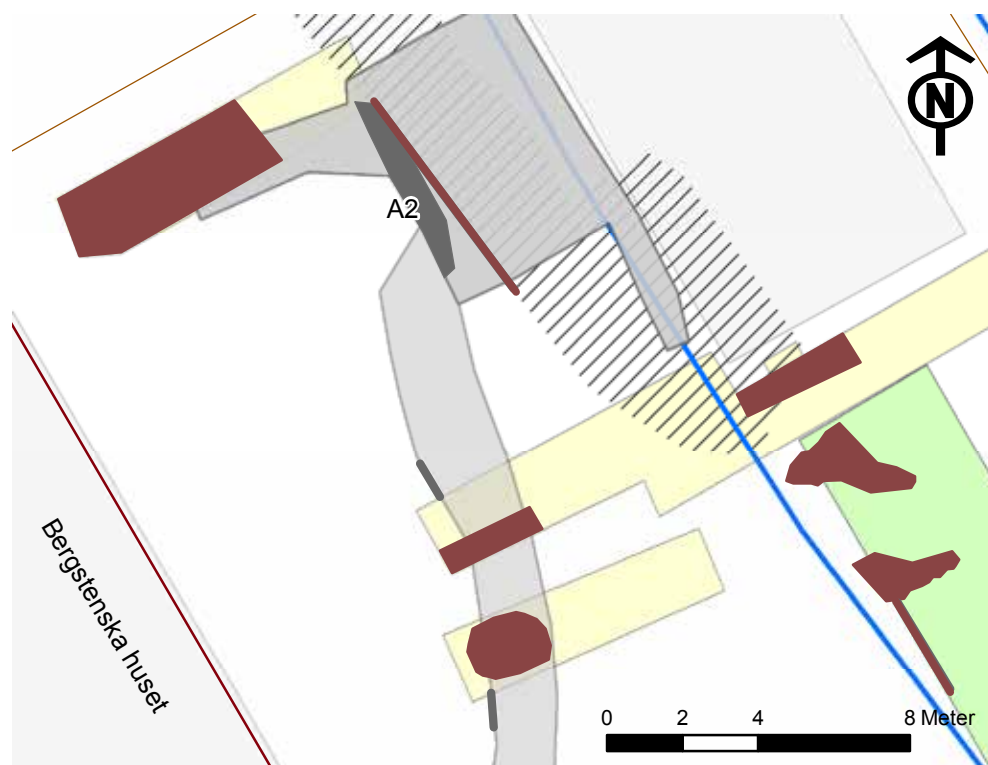
Figur 7. Stock A1 fotograferad från nordväst. Den utlagda tumstocken är 1 meter. Foto Greger Bennström.

Figur 8. Några av de framrensade stenarna i källaren A4:s takkonstruktion från nordost. Foto Eva Carlsson.

Tolkning och slutsatser

Stock A1 låg mellan två störningar i en ca 2 meter bred remsa kulturlager. Kulturlagret kunde också iakttas i en ca 1,5 meter bred remsa 3 meter längre åt sydväst, se figur 3. Då stocken och lagren var omgivna av störningar och låg i botten av schaktet direkt under moderna bärlager och 0,55 meter slaggutfyllnad var det svårt att sätta in dem i någon kontext. Vid schaktningsövervakningen för VA-ledning som gjordes 2005 påträffades en stock-konstruktion i N-S respektive Ö-V riktning på samma djup men ca 45 meter längre åt nordväst. Konstruktionen tolkades

Figur 9. Planritning med A2 markerat med mörkgrått och stenläggningen i tidigare schakt markerat med brunt. Skala 1:200.

som en bebyggelse lämning från tiden före stadsregleringen 1646 (Lögdqvist 2005). Den här aktuella stockens orientering stämmer dock bättre överens med gatans riktning. Schaktet grävdes inte ned till naturlig mark varför ytterligare bebyggelserester kan finnas kvar under schaktbotten.

A2 utgjordes av kullerstensläggning som också kunde ses i profilerna i etapp 3. Det verkar vara samma stenläggning som dokumenterats vid flera tidigare undersökningar (figur 9). Det rör sig sannolikt om en större stensatt gårdsplan från andra hälften av 1700-talet (Carlsson 2012).

Den betonggrund (A3) som påträffades i södra kanten av etapp 2 utgör en del av den betonggrund som påträffades vid slutundersökningen 2012 (A21) och hör till 1900-talet (DM projekt 1497).

Källaren A4 undersöktes inte då den låg under botten på schaktet. Utifrån stenar i schaktet gick det ändå att uppskatta storleken till ca 6x5 meter (NV-SO). Utbredningen åt nordost är mest osäker. Vid förundersökningen 2011 påträffades en raserad källare endast 3 meter sydost om A4. Den uppskattades vara minst 2 meter djup och 5,5 meter bred och bedömdes vara uppförd under perioden från slutet av 1600-talet fram till stadsbranden 1761 (Carlsson 2012). Det bör dock noteras att det inte finns någon källare markerad på fastigheten på den karta som upprättades efter stadsbränderna 1761 (LMV U9-1:1). På Skarins karta från 1886 syns små utbyggnader på baksidan av husen som står mot gatan. Utbyggnaderna ligger där källarna fanns och har möjligen varit källarnedgångar. Det är inte omöjligt att de båda källarna suttit ihop eller åtminstone legat intill varandra (figur 10).

Schaktet som grävdes var 0,8–0,9 meter djupt. Det innebär att botten på schaktet låg ca 113,6 m.ö.h. vilket var ungefär på den nivå som motsvarar tiden 1761–1800-talet i förundersökningen 2012 (Carlsson 2012). Lager och anläggningar från de äldre perioderna 1500-tal–1761 finns alltså fortfarande kvar under schaktbotten. Åtminstone när det gäller etapp 3 och kanske även

Figur 9. Utsnitt från Skarins karta från 1886 rektifierad mot fastighetskartan. Schaktet markerat med grått och källarnas lägen och ungefärliga utbredning markerat med gul streckad linje. Skala 1:500.

etapp 1. När det gäller etapp 2 var ytan till största delen redan bortgrävd vid tidigare undersökningar. Upptäckten av en "ny källare" visar att stora konstruktioner fortfarande kan finnas bevarade under dagens gårdsplan.

Sammanfattning

Under hösten 2017 och sommaren 2018 genomfördes en schaktningsövervakning på fastigheten Västra Falun 7:32 och i Engelbrektsgatan för en transformatorstation och nedläggning av elledningar. Totalt undersöktes 147 kvadratmeter och schaktet var ca 0,9 meter djupt. Ett flertal tidigare förundersökningar och undersökningar hade berört olika delar av schaktet. Fyra anläggningar kunde dokumenteras, en stock i kulturlager i Engelbrektsgatan och delar av en stenlagd gårdsplan, del av en betonggrund samt en källare inne på gården. Källare och stocken undersöktes inte vidare då de huvudsakligen låg under schaktbotten. Betonggrunden var från en 1900-talsbyggnad och den stensatta gårdsplanen från andra hälften av 1700-talet. Källaren och stocken kan troligen dateras till perioden 1600-talet fram till stadsbranden 1761. Då schaktet endast var 0,9 meter djupt finns sannolikt äldre anläggningar och lager kvar under schaktnivån, åtminstone inne på gården.

Referenser

- Bennström, Greger (2018). *Arkeologisk schaktningsövervakning Västra Falun 7:32 vid schaktning för stödmur genom stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarnas län*. Arkivrapport dnr 116/17. Dalarnas museum.
- Carlsson, Eva (2012). *Arkeologisk förundersökning i kvarteret Västra Falun 1600-talsbebyggelse inom stadslager RAÄ 68 i Falu stad och kommun, Dalarna*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 2012:8. Falun.
- Lögdqvist, Anna (2005). *Arkeologisk schaktövervakning i samband med omläggning av VA-ledningar i Engelbrektsgatan, raä 68, Falu stad och kommun*. Arkivrapport 141/05. Dalarnas museum.
- Olsson, Daniels Sven & Sundström, Kjell (2012) [1988]. *Husen berättar. Bevarandeplan för Falu innerstad*. Dalarnas museums serie av rapporter:16. Falun.
- Wehlin, Joakim (2017). *Arkeologisk förundersökning Västra Falun 8 bostadsbebyggelse inom stadslager Falun 68:1 Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 2017:9. Falun.
- Wehlin, Joakim (2018a). *Arkeologisk undersökning Västra Falun släntning genom kulturlager, stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 2018:5. Falun.
- Wehlin, Joakim (2018b). *Arkeologisk undersökning Västra Falun schaktning för garage i stadslager Falun 68:1, Falu kommun, Dalarnas län*. Dalarnas museum Arkeologisk rapport 2018:6. Falun.

Arkiv

Dalarnas museums arkiv. G. Skarin Karta öfver Falu stad (1886)

Projekt nr: 1497, 1649

LMV, Lantmäteriet, www.lantmateriet.se/arkivsok

Lantmäteristyrelsens arkiv: U9-1:1

Tekniska och administrativa uppgifter

Länstyrelsens diarienummer:	431-1644-2016, 431-2596-2018
Socken:	Falu stad
Fornlämning, raä nr:	68:1
Fastighet:	Västra Falun 7:32 och 8
Koordinater, SV: (SWEREF99 TM)	N 6718933 E 534375
Höjd (RH 2000):	113,6–114,5 m.ö.h.
Inmätning:	Manuell och RTK
Utförandetid:	november 2017 och augusti 2018
Undersökt yta, kvadratmeter:	147
DM projektnummer:	1659
DM diarienummer:	94/17
DM fotoaccesion:	2018/34
DM fyndaccesion:	Inga fynd tillvaratagna
Arkeologisk personal:	Greger Bennström, Eva Carlsson
Fältarbetsledare:	Greger Bennström
Projektansvarig:	Greger Bennström

Dokumentationsmaterialet bestående av 20 digitala bilder, ritningar och shape-filer förvaras på Dalarnas museum.

Dalarnas museum

Postadress

Box 22, 791 21 Falun

Besöksadress

Stigaregatan 2-4, Falun

Tel 023-666 55 00

info@dalarnasmuseum.se

www.dalarnasmuseum.se